

MARMARA BÖLGESİ NEOLİTİK DÖNEM ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNDE İLKLER: YENİKAPI KAZI BULGULARI

UNACCUSTOMED BURIAL PRACTICES IN THE NEOLITHIC OF THE MARMARA REGION AS EVIDENCED AT THE YENİKAPI EXCAVATIONS

Yasemin YILMAZ

Keywords: Yenikapı, Pottery Neolithic, Fikirtepe culture, burial with wood, cremation, archaeological thanatology

Anahtar Sözcükler: Yenikapı, Çanak Çömlekli Neolitik, Fikirtepe kültürü, ahşaplı gömüt, kremasyon, arkeolojik ölumbilim

ABSTRACT

The Archaeology Museums of Istanbul have been conducting large-scale rescue excavations at Yenikapı since 2004 within the construction site of the tube-tunnel project to cross the Sea of Marmara. As the site of the rescue excavations is the now filled in ancient Byzantine harbor located within the historic centre of Istanbul, numerous outstanding finds, among them over 30 Late Roman-Byzantine ships, have been recovered. The recovery of a Pottery Neolithic site that was established prior to the formation of the ancient harbor when Marmara was in lacustrine stage and later inundated with the rise in the level of the sea, was another discovery of prime importance. Prehistoric levels yielding assemblages representative of the various stages of the local Neolithic Fikirtepe culture (6500-5600 cal. BC) have also revealed human remains. Even if they are few in number, the diversity of funerary practices is surprising, ranging from simple or multiple, secondary or primary burials to cremations, the latter being the earliest of its sort yet recovered in Turkey. Moreover, the exceptionally well preservation of wood at the site provided ample evidence to reconstruct unexpected funeral practices.

The analysis of the cremations is still in process. Seven urns contained remains of adults and immature individuals. Burnt human bones were also found into two pits or scattered.

Two of the burials are multiple. Burial 1 counts four individuals found all in primary context. Three of them were probably placed simultaneously and the last individual added somewhat later. There are two adults, a woman and probably a man, and two immature aged of 1 to 5 years old at the time of the death. Burial 2 comprises two individuals, an adult and an immature. The adult is a female found in a primary burial context. The immature belongs also to the category of 1-5 years old at the time of the death and is in a secondary position. It is likely that the immature was buried into this place, then, when the adult has been added, its bones were collected, put into a pot and left there. The two other burials include one adult each, a male in Burial 3 and a female

in Burial 4. They are primary burials and the tombs has been filled with soil after the interment of the corpse.

ÖZET

Makalenin konusunu oluşturan Yenikapı Çanak Çömlekli Neolitik Çağ dolgularındaki gömüt uygulamaları nice-lik olarak az olmakla birlikte, nitelik açısından sunduğu çeşitliliklerle şaşırtmaktadır. Bunların içinde özellikle, Yenikapı'da bulunan ve Türkiye sınırları içinde bilinen en eski kremasyonlar, urneler ve çukurlar içinde karşınıza çıkmaktadır. İskeletlerle birlikte bulunan çok iyi korunmuş ahşaplar, farklı kullanım biçimleriyle dikkati çekmektedir; ahşaplar iki gömütte mezar mimarisi ve süslemesine dair bilgiler verirken, bir örnekte işlenmiş ahşap mezar armağanı olarak yorumlanacak özellikler göstermektedir. İkincil gömüte ait belirlenebilen tipik bir örnek, çömleğin içine yerleştirilmiş erişkin olmayan bir bireye aittir. Gömütler ve kremasyonlar "arkeolojik ölüm-bilim" yaklaşımı ile yazıda ayrıntıları sunulan biçimde bütün verileri derleyecek kapsamlı bir çalışmayla ele alınmıştır. Bunun yanı sıra kurtarma kazılarının zaman sınırı da dikkate alınarak kazıda yeni teknikler denenmektedir; örneğin mikro aspiratör ve teknolojinin olanakları kullanılarak kalıntılar en az kayıpla gelecek kuşaklara bırakılmaya özen gösterilmektedir.

GİRİŞ VE ÖN BİLGİLER

İstanbul'un Asya ve Avrupa yakalarını birbirine bağlamak amacıyla Marmara Denizi altında inşa edilen tüp geçit ve Avrupa yakası metro ulaşımı için başlatılan çalışmalarda Yenikapı mevkiinde arkeolojik dolgular saptanmıştır; 4 farklı bölgede toplam 58.000 m²'lik bir alanda İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü başkanlığında 2004 yılından bu yana kurtarma kazıları yapılmaktadır (Kızıltan 2010). Marmaray kısmında arazide çalışma sona ermiş, Metro tarafında ise kazı çalışmaları devam etmektedir (Res. 1).

Yenikapı kazıları, günümüzdeki deniz düzleminin altında, dolayısıyla suya doymuş, bataklık haline gelmiş bir arkeolojik dolgu içinde sürdürülmektedir; bunun da ötesinde kazı sırasında Neolitik dönem yerleşmesinin, Lykos-Bayrampaşa Deresi'nin bir yan kolunun oluşturduğu eski bir bataklık dolgusuyla iç içe olduğu da görülmüştür. Bu durum ister istemez kazı çalışmalarının, ülkemizde daha önce uygulanmamış olan "bataklık kazısı"na dönüşmesini gerektirmiştir. Karada ve su altında sürdürülen kazılardan farklı yöntemler gerektiren, kendine göre oldukça güçlükleri olan bataklık kazıları, esasen dünyanın birçok yerinde yaygın bir uygulamadır; güçlüğüne karşın diğer kazılara göre organik maddelerin ve özellikle ahşabın çok iyi korunması gibi getirileri olduğundan, bataklık kazıları ayrı bir öneme sahiptir. Yenikapı kurtarma kazılarının, tarihi büyük bir kentin içindeki konumu ve ortaya çıkardığı sonuçlarla da ilgi odağı haline gelmesi, getirileri

kadar sorunları da ortaya çıkarmıştır.

Bu yazının konusunu oluşturan Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a ait kültür tabakası, 1. Bölge olarak adlandırılan ve Bizans dönemine (MS 379-395) tarihlenen I. Theodosius Limanı taban dolgusu altında deniz seviyesinden yaklaşık -6,3 m derinliktedir (Kızıltan 2010).

Kazılarda, Neolitik dönem yaşamını yansıtan çeşitli bulguların yanı sıra gömütler de ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu kültürün mimarisinin, bölgenin diğer yerlerinde olduğu gibi, taşıyıcı sistemi ahşap direkler olan, duvarları çamur sıvalı dal-örgü olduğu görülmüştür. Buluntu topluluğunun önemli bir kısmını oluşturan çanak çömlek de, İstanbul bölgesinin özgün Fikirtepe kültürünün çeşitli evrelerini yansıtmaktadır (Karul 2007; Özdoğan 2007; Kızıltan 2010).

Yerleşimin, yukarıda sözünü ettiğimiz Bayrampaşa Deresi'nin kıyısında kurulduğu anlaşılmaktadır. Yerleşmenin kurulduğu dönemde Marmara, bugüne göre daha küçük bir alanı kaplayan bir göl durumundadır; dolayısıyla kıyı şeridi de yerleşmeden en az birkaç kilometre daha güneyde olmalıdır. Yerleşmenin yaşam süresi içinde Marmara Denizi'nin su düzleminin giderek yükseldiği, yerleşmeyi kaplayarak terkine neden olduğu, Neolitik dönem tabakalarını örten denizsel kum katmanından da anlaşılmaktadır (Algan vd. 2010, 2011; Kızıltan 2010; Özdoğan 2010).

YENİKAPI NEOLİTİK ÇAĞ GÖMÜTLERİ

TARİHLEME

Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a ait dolguların henüz C14 tarihleri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, buluntu topluluğu dikkate alındığında yerleşimin Fikirtepe kültürünün belirleyici özelliklerini yansıttığı belirtilmektedir. Ölü gömmeye dair kalıntıların ise Fikirtepe kültürünün son evresini yansıtan ve Çanak Çömlekli Neolitik Çağ kültürünün sonlarına işaret eden Yarımburgaz 4 evresine ait olabileceği düşünülmektedir (Kızıltan 2010; Özdoğan 2010). Fikirtepe yerleşimi uyarlanmış MÖ 6500-5600 yılları arasına tarihlenmektedir (Özdoğan 2007).

GÖMÜTLERİN KAZILMA YÖNTEMİ

Yenikapı kazılarında açığa çıkarılan insan kemiklerinin kazılması, belgelenmesi ve incelemesinde "arkeolojik ölüm bilim" yöntemi kullanılmıştır (Duday vd. 1990; Duday 1995, 2005a, 2005b; Tillier 2009). Yöntemin temeli, bireyin ölümünden başlayarak, kazılarda açığa çıkarılmasına kadar olan süreçte, kalıntı üzerinde insanlar tarafından yapılan müdahaleler ve doğal etkilerin ayrıştırılarak incelenmesi sonucunda ölü gömme uygulamalarının belirlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Yöntemin arazide uygulanabilmesi için kazıyı yapacak kişinin arkeolojik ve osteolojik temel bilgisinin olması gerekmektedir.

Gömütlerin anlaşılmasında arkeolojik bağlam birincil derecede önem taşımaktadır. İskeletin arazide kazılma ve belgelenme yönteminin niteliği, yapılacak biyolojik analizin kapsam ve güvenilirliğini de belirler. Ölü gömme uygulamasının niteliği ancak, her bir kemik bulgunun anatomik durumu, yönü, diğer kemiklerle ilişkisi, mezar mimarisıyla etkileşimli analizi, gömüt alanında bulunan nesnelerle bağlantılı değerlendirilmesi sonucunda elde edilen verilerle belirlenebilmektedir. İskelet *in situ* konumu bozulmadan önce, çoklu gömütlerde birey sayısının belirlenmesi, yaş, cinsiyet ve patolojik analizlerin yapılması, ölçülerin alınması, devamında biyolojik incelemenin laboratuvarında kontrol edilmesi bulgulara dolaysız ulaşabilmenin önemli yollarından birisi olarak değerlendirilmektedir (Duday 2005a).

Ölü gömme uygulamalarının belirlenmesinde önem taşıyan diğer bir olgu ise, açığa çıkarılan iskeletin, ilk gömüldüğü yerde mi bulunduğunun, bir başka deyişle birincil gömme mi olduğu, ya da gömüldükten belli bir süre sonra başka bir alana mı taşındığının,

yani ikincil gömme mi olduğu, ya da üçüncü bir olasılık olarak ölünün ilk gömüldüğü yerde yeni düzenlemeler sonucunda iskeletin anatomik durumunun bozulma olasılığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Üç farklı durum, ölü gömme geleneklerinde üç farklı biçime karşılık gelmesi açısından önem taşımaktadır. Gömütlerin farklı niteliklerinin belirlenmesinde iskelet sistemini oluşturan kemik öğelerde eklemlenmesi çabuk sona eren kemikler (boyun omurları, sternum-kaburga eklemlenmesi, sırt kemiği-üst kol kemiği eklemlenmesi, el kemikleri, dizkapağı, ayak parmak kemikleri) temel alınmaktadır. Bu kemiklerin yerinden oynatılmadan kazılması gereklidir. Eklemlenmesi uzun süren kemiklerde yer değiştirmelerin gözlemlenme olasılığının az olduğuna dikkat çekilmektedir (Duday 1995, 2005a; Tillier 2009).

Cesedin çürümelerini tamamladığı ortam olarak gömüt mimarisi, tafonomik süreç üzerinde doğrudan belirleyicidir. Cesedin konduğu çukurun boyutu, ahşap kullanımı, cesedin bir nesneye sarılarak gömülmesi, cesedin dolu bir ortamda mı, yumuşak dokular çürüdükçe süreç içerisinde mi etrafının dolduğu ya da etrafı tümüyle boş bir ortamda mı çürüdüğü belirlenmesi, gömüt uygulamalarının anlaşılabilmesinin ön koşulunu oluşturmaktadır (Duday 1990; Tillier 2009). Gömütlerin, dikkatli ve titizlikle kazılması, iskeletin ve kemik öğelerin konum analizleri, farklı eklemlenmelerin kaydedilmesi gömüt mimarisinin yeniden oluşturulmasını büyük ölçüde sağlayacaktır. Aşağıda ayrıntıları bulunan Yenikapı gömüt analizlerinde, yöntemin uygulanışı sunulmaktadır.

GÖMÜTLERİN ARKEOLOJİK BAĞLAM ANALİZİ

Yerleşimde ölü gömme uygulamalarının temsilcisi olan insan kemiği kalıntıları farklı arkeolojik bağlamlarda açığa çıkarılmıştır. Ölü gömme gelenekleri açısından farklı uygulamalar olan, cesedin gömülmesi ve cesedin yakıldıktan sonra gömülmesi, başka bir ifade ile kremasyonlar bu yerleşimde aynı düzlemlerde açığa çıkarılmıştır².

GÖMÜTLER VE TANIMLARI

GÖMÜT 1

Mamaray kazı alanının kuzeydoğusunda yer alan, iki

erişkin ve iki erişkin olmayan toplam 4 bireyi içeren çoklu bir gömüttür (Res. 3). İskeletlerle birlikte, tüm kaplar ve işlenmiş ahşap bir nesne açığa çıkarılmıştır.

Dolgunun ıslak, yoğun ve sıkı yapıda olması nedeniyle, gömüt çukuru/çukurları belirlenmemiştir. Bu nedenle bireylerin eşzamanlı olarak mı ya da ölümler gerçekleştikçe farklı zamanlarda mı bu alana gömüldüklerinin tam olarak anlaşılması olası olmamıştır. Bununla birlikte, bireylerin gömüldükleri kısımlar, konumlanışları, bulundukları derinlikler temel alınarak gömülme sıralarına dair bazı yorumlar yapılabilmektedir.

Birey 1

Güneyde yer alan birey, diğer üç bireyden daha üst seviyededir (Res. 3B-C). Gövde kısmında orta boy yassı iki taş yer almaktadır, femurların üst bölümü taşın üstünde, alt kısmı ise Birey 3'ün kafatası ve gövdesinin üst bölümüne denk gelecek biçimde yerleştirilmiştir. Omurga aksına göre güney-kuzey yönünde; kafatası güneyde, ayaklar kuzeyde yer almaktadır. Yarı büzülmüş (kalça-femur bağlantısı geniş açıdadır) durumda, sol tarafı üzerinde yatmaktadır. Kafatası tahrip olduğundan yüzün hangi yöne baktığı tam olarak saptanamamış olmakla birlikte, iskeletin genel konumu, korunmuş olan alt çenenin yönü ve ellerin bulunduğu kısım dikkate alındığında, yüzü olasılıkla batıya dönüktür. Sağ ve sol humerus kemikleri birbirine koşut biçimde uzanmakta, alt kol kemikleri ulna ve radius, humeruslar ile dar açı yaparak yukarı doğru dönmektedir. Ellerin bir kısmı kafatasının altında, bir kısmı ise kafatasının önündedir. İskelette genel olarak anatomik dizilim korunmuş olmakla birlikte, gövde kemiklerinde yer değiştirmeler söz konusudur. Boyun, sırt ve bel omurlarının bir kısmında yerinden oynamalar belirlenmiştir. Kalça kemikleri kısmen bozulmuş ve yerinden oynamıştır. Bu durum olasılıkla taşın etkisinden kaynaklanmaktadır. Sağ ve sol femurlar birbirine koşut olarak kuzeybatıya doğru uzanmaktadır. Patellalar anatomik konumda ve femurlarla eklemlenmeleri devam etmektedir. Patelların korunan konumu, bu kısımda boş alanlar olduğunda düşebilecek durumdayken yerinden oynamadan kalması, birey gömüldükten hemen sonra etrafının toprakla doldurulduğu olgusunu destekleyen önemli bir veridir. Alt bacak kemikleri tibia ve fibula, femurlarla 90 dereceden daha dar bir açı yaparak

dönmekte ve doğuya doğru uzanmaktadır. Her iki ayakta talus ve calcaneus ve tarak kemiklerinin bir bölümü anatomik konumda ve olması gereken yerdedir. Bazı ayak tarak kemikleri ve parmak kemiklerinde ise anatomik konumun bozulduğu ve yer değiştirmelerin olduğu gözlenmektedir.

İskeletin genel durumu değerlendirildiğinde, cesedin dolu bir ortamda çürüme ve ayrışma sürecini tamamladığı ileri sürülebilir. Patelların anatomik konumda ve yerlerinde korunmuş olması, benzer durumun el kemiklerinin ve ayak kemiklerinin bir bölümünde gözlenmesi bu yorumu desteklemektedir. Bununla birlikte omurgalarda saptanan yer değiştirmeler, cesedin çevresinde yer yer boş alanların da bulunduğunu ya da iskeletin diğer kısımlarında olmayan bir ağırlığın bu kısmı etkilediği olasılığına işaret etmektedir. Bu durum, ilk gömüldüğü zamanda omurga çevresinde farklı bir malzemenin bulunma olasılığını ve omurganın bulunduğu kısmın eklemlenme sona erdikten sonra süreç içerisinde dolduğunu düşündürmektedir. Yerleşimde bulunan üzerinde ahşap bulunan iki farklı iskelette (Gömüt 2 Birey 5 ve Gömüt 3 Birey 7) omurga aksındaki yer değiştirmelerle Birey 1'deki yer değiştirmelerle kıyaslanmış ve benzerlikler saptanmıştır. Buna göre, bu iskelette cesedin çürüme sürecinde özellikle omurga aksının üzerinde ahşap bulunabileceği ve ahşabın günümüze kalmadan bozulmuş olabileceği olasılığına işaret etmektedir. Bireyin kafatasına ait yalnızca küçük parçalar bulunması, iskeletin sonradan olasılıkla doğal tahribattan etkilenmiş olabileceğini göstermektedir.

Birey 2

Kuzeyde yer alan bireyin yatırılış yönü omurga aksına göre kuzey-güneydir (Res. 3B-C). Birey 1'in aksine kafatası kuzeyde, ayaklar güneydedir. Tam büzülmüş durumda, sağ tarafı üzerine yatırılmış olup yüzü batıya dönüktür. Bütün kemikler anatomik konumda ve yerindedir. Üst kol kemikleri birbirlerine koşut olarak gövdeye doğru uzanmakta, alt kol kemikleri dar açıyla bükülerek kafatasına doğru dönmektedir. Sağ ulna-radius, sol humerusun altından geçerek, sol ulna ve radiusun önünde sonlanmaktadır. Sol el kemikleri kafatasının önünde, sağ el kemikleri ise mandibulaya yaslanmış ve yer yer altına doğru devam etmektedir. El kemiklerinde anatomik durum korunmaktadır. Tarak kemikleri yerinde, parmak kemiklerinde hafif yer değiştirmel-

YENİKAPI NEOLİTİK ÇAĞ GÖMÜTLERİ

er söz konusudur. Gövde kemiklerinde anatomik konum tümüyle korunmuş olup omurgalar arasında eklemlenmeler sıkı biçimde devam etmektedir. Kalça/femur ve femur/tibia-fibula arasında dar açı söz konusudur ve bu durum bacak kemiklerinin gövdeye doğru iyice çekilmiş olarak kol kemiklerinin önünde sonlandığını göstermektedir. Sol bacak kemikleri üstte, sağ bacak kemikleri altta olmakla birlikte sağ ve sol ayaklar yan yanadır. Her iki ayak kemikleri anatomik konumdadır. Ayaklar, olasılıkla, ölümler için açılan çukurun bu kısımdaki kenarına yaslanmaktadır. Özellikle eklemlenmesi çabuk sona eren ayak kemiklerinin ağırlıklı olarak yerinde korunmuş olması, cesedin gömüldükten sonra etrafının toprakla doldurulduğuna dair önemli bir veridir (Res. 3A-B) Kafatasının arka kısmına gelecek biçimde doğuda tüm bir kap bulunmaktadır. İşlenmiş ahşap, sağ ayak kemikleri, kalça ve omurga aksına altına denk gelecek biçimde yerleştirilmiştir.

Birey 3

Erişkin olmayan birey, omurga aksına göre güney-kuzey doğrultusunda yatmaktadır (Res. 3A-B). Kafatası kuzeyde, ayaklar güneybatıda yer almaktadır. Omurga aksının hafif yüz üstüne doğru dönmüş olarak sağ tarafı üzerinde yatırılmıştır. Yüzü doğuya dönüktür ve yarı büzülmüş durumdadır. Sol humerus, kaburgaların üzerinden karın boşluğuna doğru uzanmakta, ulna ve radius humerusla dar açı yaparak kafatasına doğru dönmektedir. Eller erişkin bireylerde olduğu gibi kafatasının ve alt çenenin çevresinde açığa çıkarılmıştır. Altta yer alan sağ kol kemiklerinin duruşu sol kol kemikleriyle aynıdır. Omurga aksı bütünüyle anatomik konumda ve yerindedir. Kalça kemikleri, omurga aksının duruşuna uygun olarak bireyin hafif yüzüstü yatırıldığını desteklemektedir. Sağ ve sol bacak kemiklerinin gövdeye doğru çekilme dereceleri farklıdır. Daha altta yer alan sağ femur, tibia ve fibula kaburgaların hizasına kadar çekilmiş, buna karşın daha üstte bulunan sol femur, tibia ve fibulanın üst kısmı kalça hizasında sonlanmaktadır. Ayak kemiklerinin bir kısmı tahrip olmuş, korunan calcaneus anatomik konumdadır. Eklemlenmesi çabuk sona eren el ve ayak kemiklerinin korunmamış olması nedeniyle nasıl bir ortamda çürüme ve dağılma sürecini gerçekleştirdiğini belirlenmesi tümüyle mümkün olmakla birlikte, iskelette temsil edilen kemiklerde yerinde oynamalar olmadığından bu bireyin de

gömüldükten sonra etrafının doldurulduğu düşünülebilir. Kafatasına yakın, boyun omurlarına denk gelen kısmın batısında küçük bir kaba ait iki çanak parçası bulunmaktadır.

Birey 4

Erişkin olmayan bireyin kafatası ve üst kol kemiklerinin bir bölümü açıkta kalacak biçimde iskeletin üzeri çanak parçaları ile kapatılmıştır (Res. 3A-B). Çanak parçaları aynı kaba aittir; ölü gömüldüğü anda en azından iki parça halinde olduğu ve bilinçli olarak iskeletin üzerini kapatmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Her iki parçanın da dış yüzeyi üstte gelmektedir. Çanak parçaları doğrudan kemiğin üzerindedir.

Omurga aksına göre güney-kuzey doğrultuda, kafatası güneyde, ayaklar kuzeye gelecek biçimde yarı büzülmüş durumdadır. Sol tarafı üzerinde yatırılmış olup, yüzü hafifçe dönmüş olarak batıya bakmaktadır. Sağ ve sol tarafa ait kol kemikleri, Birey 1, 2, 3'te olduğu gibi bükülmüş, ellere ait kemikler kafatasının çevresindedir. Omurga aksı tahrip olmuş, ancak anatomik konumda ve yerindedir. Bacak kemikleri kalçalar hizasına kadar çekilmiştir. Ayak kemikleri, iskeletin duruşuna göre olması gereken yerde ancak yerinde oynamalar söz konusudur. Birey 4'ün kemikleri, erişkin olmayan Birey 3'ün kemiklerine göre daha çok kırılmıştır. Bu sonuçta üzerindeki çanak parçalarının ağırlığı etkili olmuş olabilir.

Bireylerin Gömülme Sırası

Dört bireyde de anatomik durum korunmuştur ve birincil gömüt özelliğindedir. 4 bireyin gömülme sıralamasına bakıldığında, Birey 2, 3 ve 4'ün eşzamanlı olarak bu alana kondukları ileri sürülebilir. Bu olguyu destekleyen veriler, üç bireyin bulunduğu derinliklerin aynı olması, bireyleri temsil eden kemiklerin birbirini kesmemesi, buna karşın yer yer kemiklerin birbirine temas etmesi (Res. 3A-B), cesetlerin eşzamanlı olarak ve farklı bireyler için yeterince alan bırakılarak alana konmuş olduğu izlenimi oluşturmaktadır. Ölümler olasılıkla birlikte gömülmüş olmalarına karşın, her birinin "bireyselliği" korunmak istenircesine üçü için de birer kap konmuştur. Ahşap nesne ise adeta erişkin birey (Birey 2) ve erişkin olmayan bireyler (Birey 3 ve Birey 4) arasında bir sınır oluşturmaktadır. Birey 1 ise bu alana olasılıkla sonradan konmuştur; iskeletlerin gömülme

zamanları arasındaki sürenin uzunluğunu belirlemek olası değildir. Bununla birlikte, Birey 1'in kemiklerinin, Birey 3'ün kemiklerinin üzerinde bulunması ve iki bireyin kemikleri arasında 5-10 cm arasında değişen dolgunun olması, Birey 1'in bir süre sonra bu alana konduğu görüşünü destekler niteliktedir. Arkeolojik bağlam verilerinin desteklediği bir diğer durum ise Birey 1 bu alana gömüldüğünde, burada daha önce gömülmüş ölümlerin "varlığı bilinerek" tercih edildiği varsayılabilir. Birey 1 ve Birey 3 arasındaki dolgu ince olmasına karşın, Birey 3'e ait hiçbir kemiğin yerinden oynamamış olması bu varsayımı destekleyen bir veri olarak değerlendirilebilir.

GÖMÜT 2

Bir adet erişkin, bir adet erişkin olmayan toplam 2 bireyi içeren gömüt (Res. 4).

Birey 5

İskeletin altında ve üstünde yer alan toplam 12 farklı ahşap parçası olasılıkla mezar mimarisinin ögesi olarak kullanılmıştır. Genişlikleri dikkate alındığında ahşaplar ince, orta ve kalın olarak sınıflandırılabilir. Bu ahşaplardan 9'u doğrudan kemiklerle temas halinde olup; 5 parça bireyin yatırıldığı zeminde ağırlıklı olarak iskelete ait farklı kemiklerin altına gelecek biçimde yerleştirilmiştir. En alta (-7.75, -7.80 kotlarında) iskeletin yatış yönüne koşut olarak, iskeletin önünde ve arkasında güneybatı-kuzeydoğu³ doğrultuda orta kalınlıkta iki ahşap bulunmaktadır. İskeletin ön tarafında yer alan ahşap, üst kısımda el kemiklerinin, alt kısımda ise sol tarafa ait bacak kemiklerinin altındadır. İskeletin arka kısmındaki ahşap ise, kafatasına ait occipital kemiği hizasında başlamakta, omurga aksının ve kalça kemiklerinin altından, ayak tarak kemikleri hizasında sonlanmaktadır. İkinci ahşap grubu iskelete göre, güneydoğu-kuzeybatı doğrultuda, enlemesine iskeletin altına denk gelmektedir. İnce ahşaptan bir parça, occipitalin, bir diğeri ise mandibulanın altındadır. Aynı doğrultuda bacak ve ayak kemiklerinin altında, orta kalınlıkta, koşut, aralı yerleştirilmiş iki ahşap bulunmaktadır. İkisi de boylamasına iskeletin önüne ve arkasına yerleştirilen ahşapların üzerine oturmaktadır. Geniş iki ahşap ise seviye olarak iskeletin üstüne ve yanına denk gelmektedir. Bu iki ahşaptan biri doğrudan kemiklerin üzerine gelecek biçimde, alt çeneden başlayarak sağ ve sol kol kemiklerinin, kaburgaların ve sağ tarafa ait femurun bir bölümünü

örtmekte ve karın boşluğunda sonlanmaktadır. İkinci ise kafatasının bitiminden başlayarak omurga aksı boyunca ve ona koşut olarak, doğuda ayak topuklarının hizasına kadar devam etmektedir. Omurga aksına kuzeybatıda bir sınır oluşturmaktadır. Kemiklerle doğrudan temas etmeyen parçalar ise yine iskeletin çevresindedir.

Omurga aksının yönü dikkate alındığında birey, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda yatmaktadır. Kafatası güneybatıda ayaklar kuzeydoğudadır. Sağ tarafı üzerine yatırılan bireyin yüzü güneye dönüktür. Kafatası anatomik konumdadır ve ilk yatırıldığı biçimdedir. Ancak mandibula aşağıya doğru kaymıştır. Sağ tarafa ait üst uzuvlar, iskeletin yatışına uygun ve anatomik konumdadır; yerinde oynamalar gözlemlenmemektedir. Sağ clavicle'ün çapraz konuma gelmiş olması kuzeyde, scapula tarafında bir sıkışma olduğuna işaret etmektedir. Sağ humerus çapraz olarak mandibulanın altından güneydoğuya doğru uzanmakta, sağ ulna ve radius, humerula 90 dereceye yakın bir açı ile kafatasına doğru dönmektedir. El kemikleri kafatasının önünde, ahşabın üstünde ve önündedir. Özellikle el tarak kemikleri yer değiştirmiştir.

İskeletin üstünde ve yanında yer alan geniş iki ahşap, temas ettikleri kemiklerin anatomik duruşunun bozulmasına sebep olmuştur. Sol üst uzuvların tümünde, iskeletin yatış durumuna göre aşağıya doğru kayma söz konusudur. Sol humerus ve scapulanın arasına ahşap girmiş, humerus, güneydoğuya doğru kaymıştır. Ulna ve radius'ta da yerinden oynamalar söz konusudur. İskelete arkadan yaslanan ahşap özellikle sternum, sırt ve bel omurlarını ve kaburgaların bir kısmının anatomik konumunu bozmuş ve yer değiştirmelerine neden olmuştur. Bu durum, olasılıkla ahşabın oluşturduğu sınırın, dolgu basıncı ile birleşmesi sonucunda kemikleri itmesinden kaynaklanmaktadır. Sağ ve sol bacak kemiklerinin gövdeye doğru çekilme dereceleri farklıdır. Sağ femur, karın boşluğuna kadar çekilmiş, sol femur ise kalçayla aynı hizada yatay konumdadır. Benzer biçimde alt bacak kemiklerindeki bükülme dereceleri de farklıdır. Bu durumun sonucu olarak ayaklar aynı hizada ve yer yer üst üstedir. Sağ ve sol tarafa ait ayak kemiklerinin tümü anatomik konumda ve yerindedir. Ayaklar seviyesinde de belirgin bir sıkışma söz konusudur ve bu durumun sonucu olarak sol taraf tarak kemikleri üst üste gelmiş, sağ taraf ayak parmak kemikleri ise içe doğru bükülmüştür.

YENİKAPI NEOLİTİK ÇAĞ GÖMÜTLERİ

Genel olarak değerlendirildiğinde, iskeletin altında bulunan ahşapların yerleştirilmesi, cesedin taşınması için kullanıldığı izlenimi oluşturmaktadır. Ahşaplar birbiri ile bağlantılıdır. Omurga aksının kısmen üstünde, kısmen arkasında duran ahşap ve kemiklerin etkileşimli analizinde, ahşapların doğrudan cesedin üstüne konduğu ve devamında cesedin etrafının toprakla doldurulduğu anlaşılmaktadır. Resim 4B-C'de görüleceği üzere sadece ahşapların bulunduğu kısımlarda kemiklerde yer değiştirmeler olmuştur. Bu durum cesedin üzerindeki ahşapların etrafını dolduran dolguyu engellediği ve ahşapların bulunduğu kısımlarda kemiklerin oynayabileceği boş alanlar kaldığı anlamına gelmektedir. İskeletin etrafının toprakla sıkı bir biçimde doldurulduğuna dair göstergeler özellikle ayak kemiklerinde ve patellalarda gözlenmektedir.

Birey 6

Erişkin bireyin kuzeydoğusunda, orta boy bir kabın içinde, insan kemikleri açığa çıkarılmıştır; erişkin olmayan bir bireye ait bu kemiklerde anatomik duruş korunmamıştır ve ikincil gömme söz konusudur. Kazı sırasında çömleğin içindeki kemikler gelişigüzel alınmamış, çömleğin içi seviye seviye kazılmış (Res. 4A), her kemik numaralanmış ve çanak kenarına göre derinliği kaydedilerek kaldırılmıştır. Böylelikle kemiklerin kabın içine özenle yerleştirildiği, ve çok az kırık olduğu belirlenmiştir. İskelet sistemindeki kemikler büyük oranda korunmuş olup, bir bireye aittir. Kemik öğelerin çanağın içine konmadan önce nasıl bir ortamda bulunduğunu belirlemek üzere kemik yüzeyler sistematik olarak incelenmiş olup, yüzeylerde tahribat izi belirlenmemiştir.

Bireylerin Gömülme Sırası

Gömüt 2, birincil gömme özelliğinde 1 ve ikincil gömme özelliğinde 1 olmak üzere toplam iki bireyi içermektedir. İki farklı gömütün zamansal ilişkisi, yerleşimin ölü gömme uygulamasındaki tercihlerinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Birey 6'nın öncelikle bu alanda doğrudan toprağa gömüldüğü, olasılıkla çürüme süreci tamamlanıp, eklemlenmelerin sonlanmasından sonra, Birey 5 olarak tanımlanan erişkin bireyin bu alana konduğu ileri sürülebilir. Erişkin olan Birey 5'in durumu ve erişkin olmayan Birey 6'ya ait olduğunu

düşündüğümüz omurga, kaburga, diş ve tibia'ya ait bazı parçalarının yatay ahşabın önünde kazılar sırasında açığa çıkarılmış olması, bu varsayımı destekleyen verilerdir. Birey 6'nın çanak dışında bulunan kaburga parçaları gibi bazı kemiklerinde anatomik duruş korunmuştur. Bu kemikler ve çanağın içinden çıkan kemikler karşılaştırıldığında, kemiklerin aynı bireye ait olması güçlü bir olasılıktır. Bu veri, ilk olarak erişkin olmayan Birey 6'nın bu alana konduğunu destekler niteliktedir. Olasılıkla erişkin birey bu alana gömülmek istendiğinde, erişkin olmayan bireyin kemikleri toplanarak çanağın içine konmuştur. Kemiklerin tahrip edilmeden çanağın içine dizilmiş olması ise, erişkin bireyin özellikle erişkin olmayan bu bireyin yanına konmak istendiği olasılığını akla getirmektedir.

GÖMÜT 3**Birey 7**

Metro kazı alanının batı sınırında açığa çıkarılmış ve erişkin bir bireye ait olan tekli birincil gömüt (Res. 5).

Mezar mimarisinde ahşap kullanımı dikkat çekicidir. Ahşap düzenek iskeletin üstünde 3, altında 10 ve her bir köşesinde birer adet olmak üzere 4, toplam 17 parçadan oluşmaktadır.

Omurga aksı dikkate alındığında iskelet güney-kuzey doğrultuda, kafatası güneyde, ayaklar kuzeye gelecek biçimde yatırılmıştır. Ahşapların konumu, iskeletin yatış yönü merkeze alınarak tanımlanmaktadır. İskeletin ön ve arkasında üst uzuvlar hizasında iki, alt uzuvlar hizasında iki toplam 4 adet dikme bulunmaktadır. Farklı kalınlık ve genişliklerde 9 parça ahşap, karın boşluğunun bitiminden başlayarak, kalçalar ve alt uzuvların altına, farklı aralıklarla birbirine koşut olarak, düz bir zemin üzerinde doğu-batı yönünde, iskeletin enine göre yerleştirilmiştir. Bireyin kemikleri tam olarak ahşapların üzerine oturmaktadır. İskeletin üst kısmında, kol kemikleri hizasında, doğu-batı doğrultusunda küçük bir ahşap parçası bulunmaktadır. İskeletin üstü, kafatasının bir kısmı ve ayakları dışında, bireyin yatırılış yönüne koşut olarak kuzey-güney doğrultuda yekpare bir ahşap ile örtülmüştür. *In situ* görünümdeki ahşap iki parçalıdır. Ancak iskeletin üzerine konduğunda tek parçalı olduğu ve dolgu basıncının etkisiyle süreç içerisinde ikiye ayrıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yekpare ahşabın

batısında ve doğusunda, yekpare ahşaba koşturularak uzanan ince birer ahşap bulunmaktadır. Batıdaki, doğudakine oranla daha uzundur.

Sol yanı üzerinde yatırılmış olan bireyin yüzü batıya bakmaktadır. Sağ ve sol humeruslar koşturularak kaburgaların önüne doğru uzanmakta, sağ ve sol tarafa ait alt kol kemikleri ulna ve radius dar açı ile bükülerek kafatasının önünde sonlanmaktadır. Kol kemiklerinde olduğu gibi el kemikleri de yer yer üst üstedir. El kemiklerinin bir bölümü kafatasının önünde, bir bölümü ise kafatasının altındadır. El kemikleri genel olarak anatomik konumda ve yerindedir. Ahşap doğrudan, cesedin tafonomik süreci üzerinde etkili olmaktadır. Bu etki, özellikle gövde kısmında omurga ve kaburgalarda gözlenmiştir. Boyun omurları anatomik konumunda ve yerlerinde korunmuş olmalarına karşın, sırt ve bel omurlarının bir bölümü ile kaburgaların anatomik konumu büyük oranda bozulmuş ve belirgin yerinden oynamalar söz konusudur. Omurga ve kaburgalar karın boşluğunda kümelenmiştir.

Kalça kemikleri anatomik konumlarını korumaktadır ve yerinden oynamamıştır. Kalça-femur bağlantıları devam etmektedir ve aralarındaki açı 90 dereceye yakındır. Sağ ve sol tarafa ait femurlar kalça hizasına kadar gövdeye çekilmiş olup yarı bükülmüş durumdadır. Patellar anatomik konumda ve yerindedir. Sağ-sol femur ve sağ-sol tibia, fibula arasında bükülme yaklaşık 45 derecedir. Sağ ve sol ayak, kısmi olarak üst üstedir. Daha üstte yer alan sağ ayakta bütün kemikler yatay olarak durmakta ve kemiklerin ağırlıklı olarak üst yüzeyleri görülmektedir. Parmaklar da dahil olmak üzere bütün kemikler anatomik duruşunu korumuş ve yerinden oynamamıştır. Sol ayakta, özellikle tarak kemiklerinin arka yüzeyleri görülmektedir ve parmak kemiklerinin bir bölümü içe doğru bükülmüştür. Ayak kemiklerinin duruşu, özellikle bu kısımda kemiklerin etrafının kıvrılamayacak oranda dolu olduğunu göstermektedir.

İskeletin genel duruşu, kemik öğelerin yukarıda sunulan durumu ve kemiklerin üzerini örten ahşap olgusu ilişkisel olarak değerlendirildiğinde, mezar yapısının anlaşılması ve ölünün tafonomik sürecinin tamamladığı ortamın yeniden kurgulanmasına temel oluşturan veriler elde edilmektedir.

Yukarıda sunulan bulgular çerçevesinde mezarın oluşturulma sürecinde, öncelikle ince koşturular ahşaplar düz bir zemine yerleştirildiği, daha sonra ceset bu

ahşapların üzerine yatırıldığı, üçüncü aşamada cesedin etrafı toprakla doldurulduğunu, dördüncü aşamada yekpare ahşabın cesedin üzerine konduğu ve üzerinin toprakla kapatılmış olduğu varsayılabilir. Cesedin etrafının sıkı biçimde doldurulduğu bir ortamda tafonomik sürecini geçirdiğine dair veriler özellikle belirli kemiklerde gözlenmektedir. Sağ tarafa ait clavicle'ün, yatay duruştan çapraz duruşa geçmiş olması, scapula ve boyun omurları bölümünde bir sıkışma olduğunu göstermektedir. Patellaların duruşu etrafında boş bir alan olduğunda kolayca düşebilecek durumda olmakla birlikte tümüyle yerindedir. Üçüncü veri el ve ayak kemiklerinde gözlenmiştir. Kemiklerde yerinde oynama olmamış, tam tersine sıkışmanın etkisiyle kemiklerde üst üste binmeler oluşmuştur.

Cesedin çürümesinin etrafının doldurulmuş bir alanda üzeri ahşapla örtülü olarak gerçekleştirmesinin önemli bir etkisi ise, omurga ve kaburgalarda gözlenmektedir. Özellikle dikkat çekici olan, yer değiştirmelerde kemik öğelerin itildiği yönün aynı olmasıdır. Bu durum, ahşabın etrafı doldurulmuş cesedin üstüne konduğuna dair önemli bir göstergedir. Yumuşak dokular yok olduğunda, özellikle karın boşluğunda boş bir alan oluşmuştur. Ahşap, toprak dolgunun bu alana çürüme süreciyle birlikte dolmasını yavaşlatmış ve bu kısımda boş alan korunmuştur. Çürümeyle birlikte, ahşap üzerine bulunduğu kemiklere baskı yapmış ve bu baskının sonucunda etrafında boş alan bulunan omurga ve kaburgalar aynı yöne doğru kaymıştır. Özellikle ahşabın korunmadığı gömütlerin duruş analizlerinde, Yenikapı kazılarında açığa çıkarılan bu veriler karşılaştırma ölçütü olarak kullanılabilir ve gömüt mimarisinin yeniden kurgulanmasında ölçüt işlevi görebilir.

Kafatası hizasında, bireyin yüzünün önünde ellerinin altında gömüt armağanı olarak küçük bir tüm kap bulunmaktadır (Res. 5C). Kabin çevresinde ve içinde niteliği tam olarak belirlenemeyen tohum/polen kalıntıları açığa çıkmıştır (Res. 5F). Bu kalıntıların arkeobotani analizlerine başlanmıştır.

GÖMÜT 4

Birey 8

Metro kazı alanının güneybatısında, olasılıkla anato-prağa açılan bir çukurun içine gömülmüş erişkin bir

YENİKAPI NEOLİTİK ÇAĞ GÖMÜTLERİ

bireydir (Res. 6A-B). İskelet omurga aksı dikkate alındığında doğu-batı doğrultuda, kafatası doğuya ayaklar batıya gelecek biçimde, sol tarafı üzerine yatırılmıştır. Kafatası tümüyle sol yanı üzerinde durmakla birlikte gövde kısmı hafifçe yüz üstüne dönmüştür. Bu durumun göstergeleri omurga aksının arka yüzeyinin üstte olması, sağ ve sol taraf kaburgalarının üst yüzeylerinin görünürde olmasıdır. Yüzü güneye dönüktür. Büzülmüş durumdadır ve kalça-üst bacak bağlantısı dar açıdır. Bacaklar kol kemiklerini hafifçe kapatmaktadır.

Kafatası ve alt çene kemiği çukura ilk yerleştirildiği konumdadır. Yerinden oynamalar gözlenmemektedir. Sağ ve sol üst kol kemikleri koşut olarak bacaklara doğru uzanmakta ve yer yer bacakların altında sonlanmaktadır. Sağ ve sol tarafa ait ulna ve radius, üst kol kemikleri ile dar açıda bükülerek yan yana alt çeneye yaslanarak sonlanmaktadır. Sağ ve sol el kemikleri kafatası ve alt çenenin altında ve az bir kısmı alt çenenin önündedir. Sol tarafa ait clavicle çapraz konumda olup, bu kısımda olasılıkla dolgu basıncının etkisiyle bir sıkışma olduğunu göstermektedir. Üst uzuvlara ait bütün kemikler anatomik duruşunu korumuş olup yer değiştirme saptanmamıştır.

Gövde kemiklerinde anatomik duruş korunmuştur. Omurgalar arasında sıkı bağlantılar devam etmektedir. Benzer biçimde kaburgalar da anatomik duruşta ve eklemlenmeleri devam eder durumdadır.

Sol ve sağ kalça üst üstedir. Sağ kalçanın dış yüzeyi bütünüyle görünmektedir. Kuyruk sokumu kemiği dik durmaktadır. Alt uzuvların duruşu, sol taraf üzerine yatırılmış olan iskeletle uyumludur. Sağ ve sol femur tümüyle gövdeye doğru çekilmiştir. Patellalar anatomik duruşta ve yerindedir. Sağ ve sol tarafa ait tibia ve fibulanın, femurlarla bağlantısı dar açıdır. Sağ ve sol ayak kemikleri tümüyle anatomik duruşta ve eklemlenmeleri devam etmektedir. Ayak kemikleri, eklemlenmeleri çabuk sona eren parmak kemikleri de dahil olmak üzere kırılmamıştır. Bu durum cesedin tafonomik sürecini dolu bir ortamda geçirdiğine işaret etmektedir.

Diğer 3 gömütte olduğu gibi, bu gömütte de ahşap bulunmaktadır. İnce iki ahşap iskeletin altına konmuştur. Ahşaplardan biri kuzey-güney doğrultuda, alın kısmına denk gelen yerde kafatasının altındadır. İkinci ahşap ise iskeletin altından boylamasına yer-

leştirilmiştir. Ahşap, kuzeydoğu-güneybatı yönünde, bireyin boyun kısmından başlamakta, karın boşluğu, bacak kemikleri ve ayak kemiklerinin altından geçerek ayak parmaklarının önünde sonlanmaktadır. İskeletin arkasında, sırt kemiği hizasında tüm olarak korunmuş bir kap açığa çıkarılmıştır. İskeletler kap arasında belirli bir uzaklık olmakla birlikte, kabın bu birey için konduğu düşünülmektedir. Sergilemek amacıyla, iskelet *in situ* olarak kesilerek laboratuvara kaldırılmıştır.

BİREYLERİN BİYOLOJİK ANALİZ YÖNTEMİ

Erişkin olmayan bireylerin yaş analizlerinde dişlerin gelişim aşamalarını temel alan Moorrees yöntemi (Moorrees vd. 1963a, 1963b) kullanılmıştır. Erişkin bireylerin yaş belirlemesi ise kemiklerin korunma durumuna göre, kalçanın sacro-iliaque yüzeyindeki değişimler (Schmitt 2005), calivicule'in sternal ucu ve crete illiaque'in kaynaşma derecesi (Owings-Webb ve Suchey 1985; Schaefer vd. 2009) dikkate alınmıştır. Erişkin bireylerde, kalçadan alınan ölçülerle olasılık hesabı üzerinden cinsiyet belirleme yöntemi (Murail vd. 2005) tercih edilmiştir. Bu yöntemin kullanılabilmesi için kalça kemiğinin büyük oranda korunmuş olması gerekmektedir. Öncelikle ölçüler kalçaların duruşu elverdiği ölçüde arazide alınmış, bu ölçüler daha sonra laboratuvarda sınıanmıştır. 4 bireyde kalçanın arazide korunma durumu yeterli olduğu için bu yöntem sorunsuz kullanılabilmiştir. Kalça kemiğinin tam olarak korunmadığı bir bireyde ise, tüm olarak korunmamış kalça kemiklerinde cinsiyet belirlenmesi için önerilen yöntem (Bruzek 2002) kullanılmıştır⁴. İskeletlerde hastalık, özel karakterler, diş aşınma dereceleri gibi özellikler üzerine çalışmalar devam etmektedir.

KREMASYONLAR

Kremasyon ölü gömme gelenekleri çerçevesinde, cesedin bilinçli olarak yakılması olarak tanımlanabilir (Duday 2005a: 208; Lenorzer 2006: 50). Cesedin yakılmasıyla birlikte iskelet değişime uğramakta, kemikler renk değiştirmekte, yoğun olarak parçalanmakta ve yüzeylerde çatlamalar meydana gelmektedir. Yanmanın etkisiyle kemikler yoğun olarak parçalanmış olarak açığa çıkmakla birlikte, yakılmış bireylerin yaşı, kemiklerin korunma durumuna bağlı olarak cinsiyeti ve kemiklerde iz bırakan hastalıklar saptanabilmektedir. Yanmış kemiklerin, ölümden hemen sonra mı, kemikler kuruduktan sonra mı

ateşe maruz kaldıklarının belirlenmesi de olasıdır (Blaizot 2005: 14-15; Devlin ve Herrmann 2007: 109; Williams 2007: 242).

Arkeolojik kazılarda açığa çıkan yanmış insan kemiklerinde öncelikle yanık izlerinin, ölü gömme geleneklerinin bir parçası olarak, bilinçli bir uygulama mı olduğu ya da kemiklerin dolaylı olarak mı ateşe maruz kaldıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Kalıntıların bulunduğu arkeolojik bağlam, kemiklerin yanma derecesi, oluşan renk değişimlerinin homojenliği, yüzeylerdeki çatlamlar, bozulmalar ve parçalanma derecesine bakılarak yanmanın niteliği belirlenebilir.

Anadolu'da Neolitik döneme tarihlenen yerleşimlerde yanmış insan kemikleri bulunmaktadır; ancak bu örnekler üzerinde yapılan çalışmalar kemiklerin dolaylı olarak ateşe maruz kaldığını göstermektedir (Le Mort vd. 2000; Yılmaz 2010). Kremasyon, Yenikapı Neolitik yerleşiminde dikkat çeken önemli bir uygulamadır. Yanmış insan kemiklerinin bir kısmının urneler içinde bulunması, kemiklerdeki renk değişiminin bireyleri temsil eden bütün kemiklerde homojen olarak beyaz renkte olması, yüzeylerdeki yoğun çatlamlar, kemiklerdeki bozulmalar, yoğun olarak parçalanmış olmaları bu uygulamanın göstergeleridir. Yerleşimde açığa çıkarılan kremasyon uygulaması bugünkü bilgilerimiz çerçevesinde, ölü gömme geleneğinin bir parçası olarak cesedin öncelikle yakılması ve geride kalan kemiklerin urneler içine konarak ya da toprağa açılan çukurlara gömülmesinin Türkiye sınırları içerisinde en eski örneğidir.

Kremasyonların kazılması ve değerlendirmesinde de arkeolojik ölüm bilim yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşım, kremasyonları ölü gömme uygulamalarının bir parçası olarak değerlendirmekte, açığa çıktığı arkeolojik bağlamın niteliğine göre farklı sorulara yanıt aranmaktadır: Urnelerin içine kemikler yerleştirilirken anatomik bölgelere göre dizilmenin bulunma olasılığı, aynı urneye kaç bireyin konduğunun belirlenmesi, birden fazla birey aynı urneye/çukura konduğu durumda bireylerin konulma sırası gibi. Bu sorulara yanıt bulunabilmesi için, diğer arkeolojik kalıntılarda olduğu gibi, urnelerin içindeki insan kemiklerinin de aşamalı olarak kazılması ve belgelenerek kaldırılması önerilmektedir. Kemikler eğer toprağa açılan çukurların içinde ise,

buranın aynı zamanda bireyin yakıldığı yer olma olasılığının değerlendirilmesi, uygulamanın niteliğinin anlaşılabilmesi için gereklidir (Duday vd. 2000; Blaizot 2005; Duday 2005a).

Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a tarihlenen Yenikapı kemasyonları, üç farklı bağlamda açığa çıkarılmıştır; bunlardan ilki, yakılmış insan kemiklerinin urne olarak adlandırılan kaplara konması ve devamında bu kapların gömülmesidir. Yenikapı'daki uygulamada, yakılan kemikler kaplara dizilmekte ve devamında kabın ağzı taş ya da çanak parçalarıyla kapatılmaktadır. Daha sonra bu kaplar toprağa açılan, kaba göre daha geniş bir çukurun içine konmaktadır. Bir urnede kabın bulunduğu çukurun içinde, olasılıkla urnedeki birey için konmuş gömüt armağanları bulunmuştur. Urne için açılan çukur, içerisinde karbonların yoğun olduğu küllü bir toprakla doldurulmuştur (Res. 7A-B). Toplam 7 urne açığa çıkarılmıştır. 4 urnenin kazısı tamamlanmıştır (Res. 7C-D); kazısı devam eden kremasyonlarda mikro aspiratör kullanımı kazı süresini hızlandırmıştır. İnsan kemiği kalıntılarının incelenmesi devam etmekle birlikte ilk sonuçlara göre kremasyon uygulaması, erişkin olmayan ve erişkin bireylerde, ayırım gözetmeden kullanılmıştır.

İkinci grubu yakılmış kemiklerin, toprağa açılan çukurların içine gömülmesi oluşturmaktadır; bu uygulamanın görüldüğü yan yana iki çukur saptanmıştır. Çukurlardan birinin kazısı tamamlanmış olup içinde insan kemikleriyle birlikte, olasılıkla ölü armağanı olan küçük boncuklar açığa çıkarılmıştır. Üçüncü grubu sınırlı bir alanda dağınık olarak açığa çıkarılan yanmış insan kemiği kalıntıları oluşturmaktadır; kemikler, yanmış kerpiç, çanak parçaları ve bitki kalıntıları ile iç içedir. Alanın niteliği, ölü yakma ve gömme uygulamaları ile ilişkisi yapılacak ayrıntılı ilişkisel analizlerden sonra ancak belirlenebilecektir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yenikapı Neolitik dönem yerleşimlerinde ölü gömme uygulaması üç farklı biçimi bir arada içermesi bakımından ilgi çekicidir. Bunlardan ilki bireylerin toprağa açılan çukurlara gömülmesidir. İkinci grup 1 örnekle temsil edilmektedir; orta boy bir kabın içinde erişkin olmayan bir bireye ait ikincil gömüt niteliğinde kemikler bulunmuştur. Üçüncü

YENİKAPI NEOLİTİK ÇAĞ GÖMÜTLERİ

uygulama ise üç farklı durumda bulunmuş olan kremasyonlardır.

Gömüt ve kremasyonların kazı alanı içindeki dağılımına bakıldığında, gömüt 2, 3, 4 ve kremasyonların, yerleşimin doğusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Gömüt 1 ise, kazı alanının güneybatısında yer almaktadır (Res. 2). Gömütlerin ve kremasyonların tabakalanma içindeki yerini belirlemek için yeterli veri olmamakla birlikte, Gömüt 1 diğer gömütlerden farklı olarak taşların yoğun olduğu bir alanın hemen altında açığa çıkarılmıştır (Res. 3A); iskeletlerin etrafında yoğun kumlu, deniz kabuklu bir dolgu bulunmaktadır ve diğer gömütlere oranla daha üst seviyededir. Gömüt 2, 3 ve 4'ün etrafında ise killi, yoğun, sıkı, bağdaşık ve içerisinde hayvan kemiği, çanak parçası gibi herhangi bir arkeolojik kalıntı olmayan bir dolgu bulunmaktadır. Dolgu içerisinde kum ve deniz kabuklarına da rastlanmamıştır. Bu durum Gömüt 1'in yerleşimin son dönemlerine ait olduğu varsayımını destekler niteliktedir. Gömütler ve kremasyonlar arasında düzey farklılıkları söz konusu olmakla birlikte, bu farkların tam olarak ne anlama geldiği henüz belirli değildir. Farklılıkların niteliği ancak, arazideki eğimler, yerleşimdeki mimari öğelerin ve diğer buluntu topluluklarının dağılımıyla birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanacaktır.

Yenikapı'da ölümlerin ev tabanlarının altlarına gömüldüğüne dair veri bulunmamaktadır. Yerleşimin çevresinde olasılıkla açık alanlara gömülmüşlerdir. Yerleşimde, çoklu ve tekli gömütler bir aradadır. Toprağa açılan, tabanı düz çukurlardaki bireylerin tümü, birincil gömüt bağlamındadır ve ölümler çukurlara konduktan sonra etrafları toprakla doldurulmaktadır. İskeletler bütülmüş durumda, sağ ve ya sol tarafları üzerine yatırılmaktadır. İskeletlerin bütülme derecelerinde çok ve orta olmak üzere farklılıklar söz konusudur. Yatırılış yönleri ise değişkendir. Erişkin ve erişkin olmayanlar arasında gömülme biçimleri açısından fark bulunmamaktadır. Bütün bireylerde gözlemlenen ortak tek özellik, kolların bükülmüş konumda olması ve ellerin kafatası hizasında, kafatasının altında, önünde ya da alt çeneye yaslanacak biçimde yerleştirilmesidir. İkincil gömüt uygulaması ise tektir ve erişkin olmayan bir bireye aittir. 3 gömütte armağan olarak kap bulunmaktadır. Gömüt 2'deki kabın işlevi ise farklıdır. Çukura konmuş yakılmış insan kemikleriyle birlikte dağılmış küçük boncuklar bulun-

muştur. 1 urnenin konduğu çukurda ise kap parçası ve olasılıkla kemikten bir nesne ölü armağanı olarak yorumlanabilecek niteliktedir.

Yenikapı'da 4 gömütte 5 erişkin, 3 erişkin olmayan toplam 8 birey açığa çıkarılmıştır. Erişkinlerden üçünün kadın, birinin erkek olduğu belirlenebilmiş; diğer bir erişkin ise olasılıkla erkektir. Erişkin olmayanlardan ikisinin ölüm yaşı 1-5, diğer bireyin ise 5-10'dur (Çizelge 1). Çoklu iki gömütte, erişkin ve erişkin olmayan bireyler bir aradadır. Gömüt 1'deki dört bireyden üçü birlikte gömülmüş, bir birey ise gruba olasılıkla sonradan eklenmiştir; gömütteki erişkinlerden biri kadın, diğeri ise olasılıkla erkektir. İkinci çoklu gömütte ise, olasılıkla ilk olarak erişkin olmayan birey bu alana gömülmüştür; daha sonra cinsiyeti kadın olan erişkin birey bu alana gömülürken, erişkin olmayan bireye ait kemikler toplanarak bir kabın içine konmuş ve yine gömütün içinde bırakılmıştır. İki örnekte çoklu gömütlerin farklı zaman dilimlerinde bilinçli olarak birlikte gömülmüş bireyleri içerdiği anlaşılmaktadır.

Gömütlerin ayırt edici özelliği, ahşap kullanımıdır. Ahşabın arkeolojik dolgularda korunma olasılığı azdır. Yenikapı Çanak Çömlekli Neolitik dolgularında ahşabın bozulmadan çok iyi durumda kalması, yerleşimi kaplayan "bataklık dolgusu" ile ilişkilidir (Özdoğan 2010, 2011). 4 gömütte de ahşap bulunmuş olmakla birlikte standart bir uygulama söz konusu değildir. İki örnekte ahşap, gömüt mimarisinin ögesi olarak karşımıza çıkmakla birlikte, her biri özgün yapısıyla dikkat çekmektedir. İki örnekten biri olasılıkla ölü armağanı ya da bireyler arasında bir sınır oluşturmak için kullanılmış olabilir. Bir örnekte ise iskeletin altına 'T' biçiminde yerleştirilmiş ince iki ahşabın işlevi belirsizdir.

Yerleşimde bulunan gömüt sayısı ölü gömme geleneği hakkında genellemeler yapılabilmesi için yeterli değildir. Bununla birlikte, bölgede bulunan (Res. 1) diğer Çanak Çömlekli Neolitik yerleşimlerle yapılan genel bir kıyaslama, Yenikapı'da bulunan uygulamaların bölgeye özgü olan ve olmayan özelliklerinin belirlenmesi açısından önemlidir.

Yenikapı Neolitik yerleşiminin içinde bulunduğu Fikirtepe kültürünün tanımlandığı iki yerleşim Fikirtepe ve Pendik'te ölü gömme uygulamalarına dair kalıntılar vardır. Fikirtepe yerleşiminde toplam 7 gömüt bulunmuştur. Gömütlerden altısının tüm ya

da tüme yakın iskelet kalıntıları olduğu, bir bireyin ise yalnızca kafatası kemiklerinin bulunduğu belirtilmektedir. Bir iskelet dışında, diğer insan kemiği kalıntılarının barınak olarak sınıflandırılan kalıntıların içinde bulunduğu ve bu veri temel alınarak ölümlerin ev tabanları altına gömüldükleri düşünülmektedir. Ölümlerin bütülmüş durumda, yatırılış yönleri farklı olarak gömüldükleri belirtilmektedir. Bir gömütte 1 kemik kaşık, 1 hayvan heykelciği ve 1 ayaklı kabın bulunduğu, diğer gömütlerin ise armağansız olduğu dikkat çekmektedir (Özdoğan 1979). Pendik yerleşiminde Son Neolitik/İlk Kalkolitik döneme tarihlenen yerleşimde toplam 30 birey açığa çıkarılmıştır. Gömütlerin doğrudan mimari ile bağlantılı olmadığı vurgulanmaktadır. Erişkin ve erişkin olmayan bireylere ait iskeletlerin bütülmüş durumda, yön birliği gözetilmeden gömüldükleri bildirilmektedir. İki çocuk gömütünde boncuk dizileri, diğer gömütlerin bir kısmında ise insan iskeletleriyle birlikte kemik ya da yontmataş aletler bulunduğu belirtilmektedir (Pasinli vd. 1994).

Marmara Bölgesi'nde bulunan Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a tarihlenen Ilıpınar'da toplam 48 birey, mezarlık olarak adlandırılan bir alanda açığa çıkarılmıştır. Bireylerin toprağa açılan oval biçimli çukurlara gömüldüğü ve tümünün birincil gömüt özelliği gösterdiği, erişkin bir kadın ve yeni doğmuş bir bebeği içeren bir örnek dışında, her çukura tek bireyin bulunduğu belirtilmektedir. Erişkinlerin ağırlıklı olarak kuzey-güney doğrultuda ve sağ tarafları üzerine yatırıldığı belirlenmiştir. Gömütlerin bazılarında, ölümlerin altında, yatırıldıkları zemin üzerinde ahşap kalıntılarının bulunduğu bildirilmektedir. Erişkin erkeklere ait 2 gömütte ve erişkin olmayan bireylere ait 2 gömütte ahşap sedye, erişkin kadınlara ait 3 gömütte ve erişkin olmayan bireylere ait 3 gömütte ahşap izi saptanmıştır; ayrıca erişkin erkeklerden birinin yanında hayvan kemikleri bulunmuştur (Roodenberg ve Alpaslan-Roodenberg 2007; Alpaslan-Roodenberg 2008). Çanak Çömlekli Neolitik/Kalkolitik döneme tarihlenen bir diğer kazı yeri olan Menteşe Höyük'te, ölümler toprağa açılan çukurlara gömülmektedir. Tümü birincil gömüt olarak sınıflanan bireylerin, çukurlara tekli ya da ikili olarak bulunduğu belirtilmektedir. İki gömütte ahşap bulunduğu, bunlardan birinin Neolitik/Kalkolitik döneme tarihlenen erişkin kadın iskeletinin altında bulunduğu bildirilmektedir. Bir diğer örnekte ise Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a tarihlenen bir

gömütte cinsiyeti kadın olan erişkin bireyin kafatasının ve diğer kemiklerinin bir kısmının altında ahşap açığa çıkarılmıştır (Alpaslan-Roodenberg ve Maat 1999; Alpaslan-Roodenberg 2001). Kalkolitik ve Neolitik döneme tarihlenen Barçın Höyük'te de Neolitik döneme ait insan kemiği kalıntıları vardır. Neolitik döneme ait üç erişkin bireyden ikisinin birincil, birinin ise olasılıkla ikincil gömüt olduğu belirtilmektedir. Cinsiyeti kadın olan erişkin bir bireyin kemiklerinin altında ahşap kalıntıları olduğuna dikkat çekilmektedir (Roodenberg ve Alpaslan-Roodenberg 2008).

Bölgedeki bir diğer yerleşim Aktopraklık'da ise, Çanak Çömlekli Son Neolitik'e tarihlenen gömütlerde ahşap kullanımı ya da ikincil gömüt uygulaması bulunmamaktadır (Karul 2007; Alpaslan-Roodenberg 2011; Karul ve Avcı 2011). Bu veriler çerçevesinde Ilıpınar, Menteşe Höyük, Barçın Höyük ve Yenikapı Çanak Çömlekli Neolitik gömütlerinde ahşap kullanımı ortak bir uygulamadır. Yenikapı yerleşimindeki gömütlerde standart bir ahşap kullanımı olmadığı dikkate alındığında, diğer yerleşimlerdeki ahşap-gömüt ilişkisinin ayrıntılı değerlendirilmesi, bölgenin Neolitik dönem ölü gömme uygulamalarının anlaşılmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Yenikapı'daki ikincil gömüt ve kremasyonlar ise bölgedeki diğer beş Neolitik yerleşimden farklı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, Marmara Bölgesi'nin içinde yer aldığı Balkan Neolitik kültürlerinde gömüt uygulamalarında kremasyonlar ve gömütlerin bir arada bulunduğu örnekler vardır (Bailey 2000; Perlès 2001).

Yenikapı kazılarında birey sayısı az olmakla birlikte buluntular ölü gömme uygulamalarının birçok biçimini birlikte içermesi açısından ilgi çekicidir. Kazıların da devam ettiği göz önüne alındığında birey sayısının artma olasılığı bulunmaktadır. Arazideki belgeleme işlemleri tamamlandıktan sonra urneler laboratuvara taşınmıştır. Urnelerin kazılma, üç boyutlu belgeleme ve insan kemiği analizlerine devam edilmektedir. Ayrıca gömütlerden daha ayrıntılı bilgi edinmek için iskeletlerin karn bölgesinden alınan topraklarda yapılacak parazit analizleri, Gömüt 1 ve 2'deki bireylerden alınan örneklerden DNA analizleri devam etmekte, beslenme biçimlerinin belirlenmesi için izotop analizleri öngörülmektedir. Gömütler ve kremasyonların C14 analizleri için ilk girişimlere başlanmıştır. Arazide-

YENİKAPI NEOLİTİK ÇAĞ GÖMÜTLERİ

ki bütün malzemenin analizi, yeni yöntemlerle yapılacak incelemelerle birleştiğinde yerleşimin, Marmara Bölgesi'nin Çanak Çömlekli Neolitik dönemi hakkında yeni veriler sunmaya devam edeceğini umuyoruz. Gömütlerin her birinin özgün görünümde olması nedeniyle, arazide ön kazısı yapıp, belgelenmesi tamamlandıktan sonra 2 gömütün (Gömüt 1 ve Gömüt 2) restorasyonları tarafından *in situ* halinde kesilerek İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde mülajları alınmış, devamında iskeletler ve kaplar kaldırılmıştır.

KATKI BELİRTME

İstanbul Arkeoloji Müzeleri eski müdürü İsmail Karamut'a kremasyonların kazılmasına izin verdiği için teşekkür ederim. Arkeoloji Müzesi'nin

Müdürü Zeynep Kızıltan'a çalışmalarına verdiği destek için teşekkürlerimi sunuyorum. Müze müdür yardımcısı Rahmi Asal, arazi yöneticisi Sırrı Çömlekçi, alan sorumluları Mehmet Ali Polat, Emre Öncü'ye katkıları için teşekkür ederim. Kazılar sırasında birlikte çalıştığımız arkeolog, restorasyon, çizim ve fotoğraf işlerini üstlenen arkadaşlarıma yürekten teşekkürlerimi sunuyorum. Arkeoloji eğitiminde ve özellikle Yenikapı kazılarında bilgi ve deneyimleriyle önümüzü açan Sayın Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Doç. Dr. Necmi Karul'a önerileri için, Kemal Bektaş ve İsmail Bektaş'a verdikleri destek için teşekkür ederim. Laurance Astruc ve Aksel Tibet'e yerinde önerileri için, Özgür Yılmaz'a sabrı ve desteği için teşekkürlerimi sunuyorum.

NOTLAR

¹ Fransızca karşılığı *archéothanatologie*'dir. 2005 yılına kadar bu terimin yerine, *archéologie funéraire* ya da *anthropologie de terrain* kullanılmaktaydı; söz konusu terimlerin Fransızca aslına uygun olarak, Türkçe'de "mezar arkeolojisi" ve "alan antropolojisi" önerilmişti (Yılmaz 2002). Ancak araştırmacılar yakın zamanda bu terimlerin yerine *archéothanatologie* terimini kullanmaya başlamışlardır; bu bağlamda *archéothanatologie* terimine Türkçe karşılık olarak "arkeolojik ölumbilim" teriminin kul-

lanılması önerilmektedir (Yılmaz 2010).

² Gömüt ve kremasyonların alandaki dağılımı için bkz. Res. 2.

³ Ahşapların konumlandırılması iskeletin yatırılış yönü merkeze alınarak tanımlanmıştır. Yön belirlenmesi, iskeletin boyuna doğru konulanlar için kafatası-ayak yönü, iskeletin enine konanlar için ise bireyin yüzünden arkasına doğru yönleri dikkate alınarak tanımlanmıştır.

⁴ Bireylerin yaş ve cinsiyet dağılımı için bkz. Çizelge 1.

KAYNAKÇA

Algan, O., M. N. Yalçın, I. Yılmaz, E. Kırca-Elmas, E. Sarı, D. Ongan, Ö. Bulkan-Yeşilada, D. Perinçek, M. Özdoğan, Y. Yılmaz ve I. Karamut, 2010. 'Antik Theodosius Limanı'nın (Yenikapı) Jeo-Arkeolojisi', U. Kocabaş (yay.) *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (5-6 Mayıs 2008): 175-180. İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

Algan, O., M. N. Yalçın, M. Özdoğan, Y. Yılmaz, E. Sarı, E. Kırca-Elmas, I. Yılmaz, Ö. Bulkan, D. Ongan, C. Gazioglu, A. Nazik, M. A. Polat ve E. Meriç, 2011. "Holocene coastal change in the ancient harbor of Yenikapı-Istanbul and its impact on cultural history", *Quaternary Research* 76: 30-45.

Alpaslan-Roodenberg, S., 2001. "Newly Found Human Remains from Mente e in the Yenişehir Plain", *Anatolica* XXVII: 1-14.

Alpaslan-Roodenberg, S., 2008. "The Neolithic Cemetery The Anthropological view", J. Roodenberg ve S. Alpaslan-Roodenberg (yay.) *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia the Ilımar Excavations*, Vol. III: 35-68. Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten.

Alpaslan-Roodenberg, S. 2011. "A Preliminary Study of the Burials from Late Neolithic-Early Chalcolithic Aktopraklık", *Anatolica* XXXVI: 17-43.

- Alpaslan-Roodenberg, S. ve G. J. R. Maat, 1999.
"Human Skeletons from Menteşe Höyük Near Yenisehir", *Anatolica* XXV: 37-49.
- Bailey, D. W., 2000.
Balkan prehistory: exclusion, incorporation and identity. Psychology Press.
- Blaizot, F., 2005.
"Contribution à la Connaissance des Modes de Dislocation et de Destruction du Squelette Pendant la Crémation: L'apport du Bûcher Funéraire en Fosse du Néolithique Final à Reichstett-Mundolsheim (Bas-Rhin)", *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 17: 13-35.
- Bruzek, J., 2002.
"A Method for Visual Determination of Sex, Using the Human Hip Bone", *American Journal of Physical Anthropology* 117: 157-168.
- Devlin, J. B. ve N. P. Herrmann, 2007.
"Bone Color as an Interpretive Tool of the depositional History of Archaeological Remains", C. W. Schmidt ve S. A. Symes (yay.) *The Analysis of Burned Human Remains*: 109-128. Academic Press.
- Duday, H., 1990.
"Notes et Documents Observations Ostéologiques et Décomposition du Cadavre: Sépulture Colmatée ou en Espace Vide (1)", *Revue Archéologique de Centre de la France* 29/2: 193-196.
- Duday, H., 1995.
"Anthropologie «de Terrain». Archéologie de la Mort", *La mort, passé, présent, conditionnel. Groupe Vendéen d'Etudes Préhistoriques, Colloque La Roche-sur-Yon*: 33-56.
- Duday, H., 2005a.
"L'Archeothanatologie ou l'Archéologie de la Mort", O. Dutour, J. J. Hublin ve B. Vandermeersch (yay.) *Objets et méthode en paléanthropologie*: 153-215. CTHS.
- Duday, H., 2005b.
Lezioni di Archeotatologia: Archeologia Funeraria e Antropologia di Campo. Soprintendenza archeologica di Roma.
- Duday, H., G. Depierre ve T. Janin, 2000.
"Validation des paramètres de quantification, protocoles et stratégies dans l'étude anthropologique des sépultures secondaires à incinération. L'exemple des nécropoles protohistoriques du Midi de la France", B. Dedet vd. (yay.) *Archéologie de la Mort, Archéologie de la Tombe au Premier Âge du Fer* (Actes du XXIe Colloque International de l'Association pour l'Étude de l'Âge du Fer Conques-Montrozier, 8-11 may 1997): 7-29. Monographies d'Archéologie Méditerranéenne 5.
- Duday, H., P. Courtaud, E. Crubezy, P. Sellier ve A.-M. Tillier, 1990.
"L'anthropologie «de Terrain»: Reconnaissance et Interprétation des Gestes Funéraires", *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 2: 29-50.
- Karul, N., 2007.
"Aktopraklık: Kuzeybatı Anadolu'da Gelişkin Bir Köy", M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*: 387-392. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karul, N. ve M. B. Avcı, 2011.
"Neolithic Communities in the Eastern Marmara Region", *Anatolica* XXXVII: 1-15.
- Kızıltan, Z., 2010.
"Marmaray-Metro Projeleri Kapsamında Yapılan, Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları", U. Kocabaş (yay.) *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (5-6 Mayıs 2008): 1-16. İstanbul Arkeoloji Müzeleri.
- Le Mort, F., A. Erim-Özdoğan, M. Özbek ve Y. Yılmaz, 2000.
"Feu et Archéanthropologie au Proche-Orient (Épipaléolithique et Néolithique). Le Lien avec les Pratiques Funéraires. Données Nouvelles de Çayönü (Turquie)", *Paléorient* 26/2: 7-50.
- Lenorzer, S., 2006.
Pratiques Funéraires du Bronze Final IIIB au Premier Âge du Fer en Languedoc Occidental et Midi-Pyrénées: Approche Archéo-Anthropologique des Nécropoles à Incinération. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Université de Bordeaux I: Talence.
- Moorrees, C. F. A., E. A. Fanning ve E. E. J. Hunt, 1963a.
"Formation and Resorption of Three Deciduous Teeth in Children", *American Journal of Physical Anthropology* 21: 205-213.
- Moorrees, C. F. A., E. A. Fanning ve E. E. J. Hunt, 1963b.
"Age Variation of Formation Stages for Ten Permanent Teeth", *Journal of Dental Research* 42: 1490-1502.
- Murail, P., B. Jaroslav, F. Houet ve E. Cunha, 2005.
"DSP: Antool For Probabilistic Sex Diagnosis Using Worldwide Variability in Hip-Bone Measurements", *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 17/3-4: 167-176.
- Owings-Webb, P. A. ve J. M. Suchey, 1985.
"Epiphyseal Union of the Anterior Iliac Crest and Medial Clavicle in a Modern Multiracial Sample of American Males and Females", *American Journal of*

YENİKAPI NEOLİTİK ÇAĞ GÖMÜTLERİ

Physical Anthropology 68: 457-466.

Özdoğan, M., 1979.

Fikirtepe (1952-1954 yılları Fikirtepe Buluntularının Değerlendirme ve Tarihlenme Sorunu). Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Özdoğan, M., 2007.

"Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri", M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*: 401-426. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Özdoğan, M., 2010.

"Tarihöncesi Dönemlerin İstanbul", K. Durak (yay.) *Bizantion'dan İstanbul'a. Bir Başkentin 8000 Yılı*: 30-49. Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi.

Özdoğan, M., 2011.

50 Soruda Arkeoloji. Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Pasinli, A., E. Uzunoğlu, N. Atakan, Ç. Girgin ve M. Soysal, 1994.

"Pendik Kurtarma Kazısı", *Müze Kurtarma Kazıları Semineri IV*: 147-163.

Perlès, C., 2001.

The Early Neolithic in Greece. Cambridge University Press.

Roodenberg, J. ve S. Alpaslan-Roodenberg, 2007.

"İlpinar ve Menteşe: Doğu Marmara'da Neolitik Döneme Ait İki Yerleşme", M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı*.

Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular: 393-400. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Roodenberg, J. ve S. Alpaslan-Roodenberg, 2008.

"Barçın Hüyük in the Plain of Yenışehir (2005-2006). A preliminary note on the fieldwork, pottery and human remains of the prehistoric levels", *Anatolica XXXIV*: 53-66.

Schaefer, M., S. Black ve L. Scheuer, 2009.

Juvenile Osteology: a Laboratory and Field Manual. Elsevier.

Schmitt, A., 2005.

"Une Nouvelle Méthode pour Estimer l'Age au Décès des Adultes à Partir de la Surface Sacropelvienne iliaque", *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 17: 89-101.

Tillier, A.-M., 2009.

L'homme et la mort. CNRS.

Williams, H., 2007.

"Towards an Archaeology of Cremation", C. W. Schmidt ve S. A. Symes (yay.) *The Analysis of Burned Human Remains*: 239-264. Academic Press.

Yılmaz, Y., 2002.

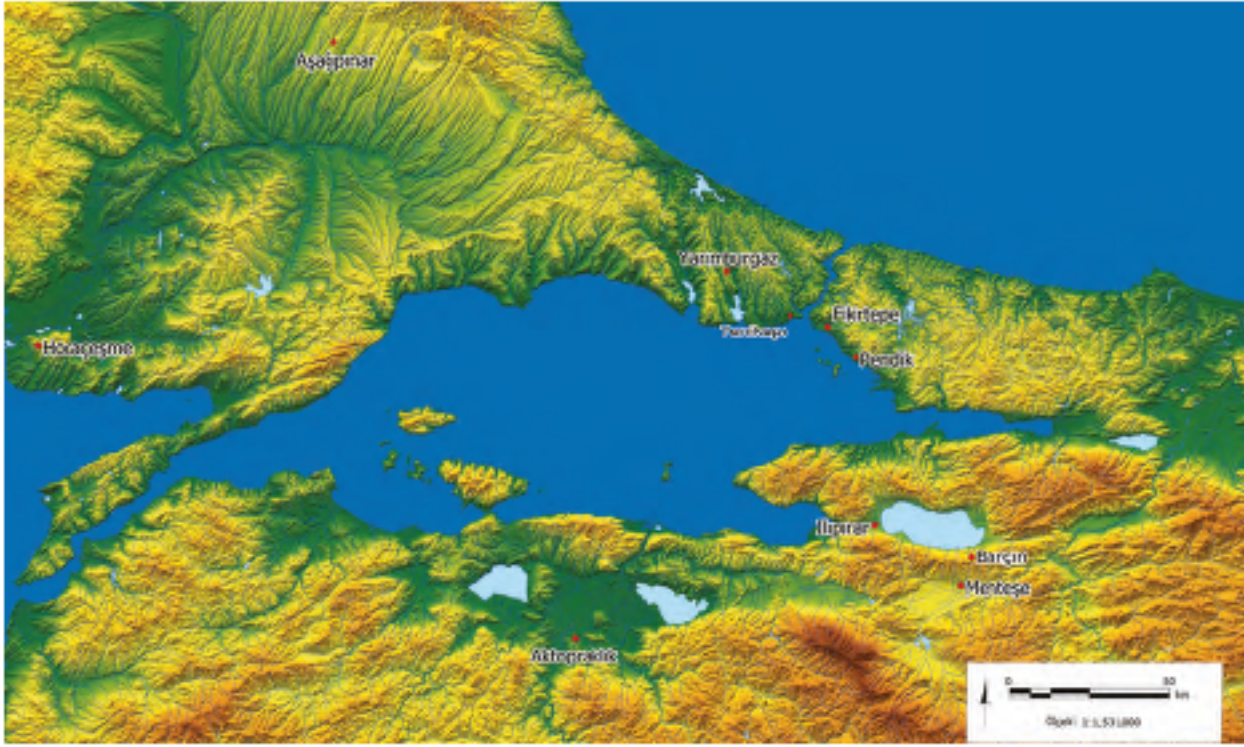
Aşkılı Höyük İskeletlerinin Morfolojik Olarak Karşılaştırılmalı İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, Y., 2010.

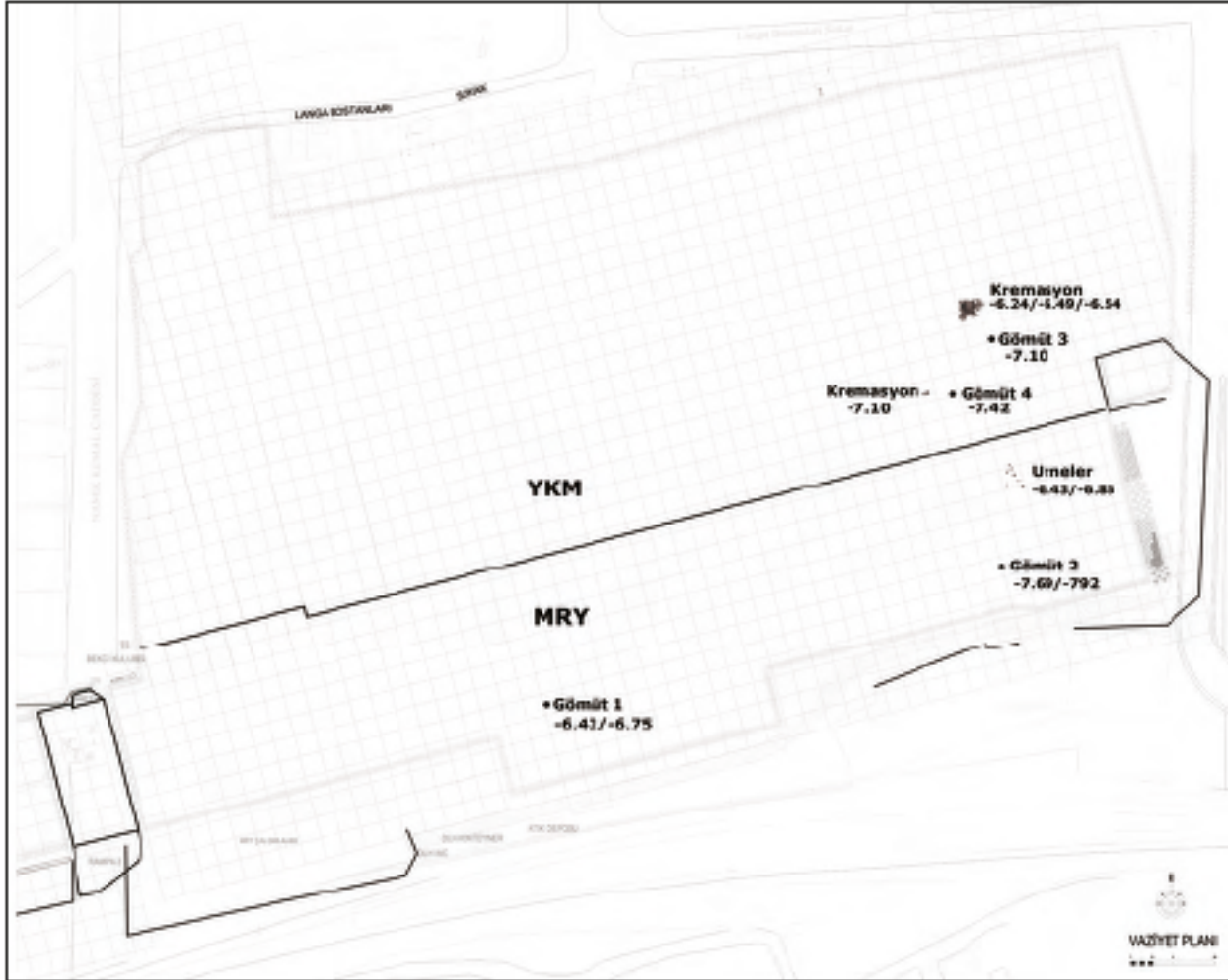
Neolitik Dönem'de Anadolu'da Ölü Gömme Uygulamaları: Çayönü Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

			Yaş	Yaş Kategorisi	Cinsiyet
Marmaray	Gömüt 1	SK 1	Erişkin	>30	Erkek?
		SK 2	Erişkin	30-49	Kadın
		SK 3	Erişkin olmayan	1-5	Belirsiz
		SK 4	Erişkin olmayan	1-5	Belirsiz
	Gömüt 2	SK 5	Erişkin	20-29	Kadın
		SK 6	Erişkin olmayan	5-10	Belirsiz
Metro	Gömüt 3	SK 7	Erişkin	30-49	Erkek
	Gömüt 4	SK 8	Erişkin	>30	Kadın

Çizelge 1 - Bireylerin yaş ve cinsiyet dağılımı.

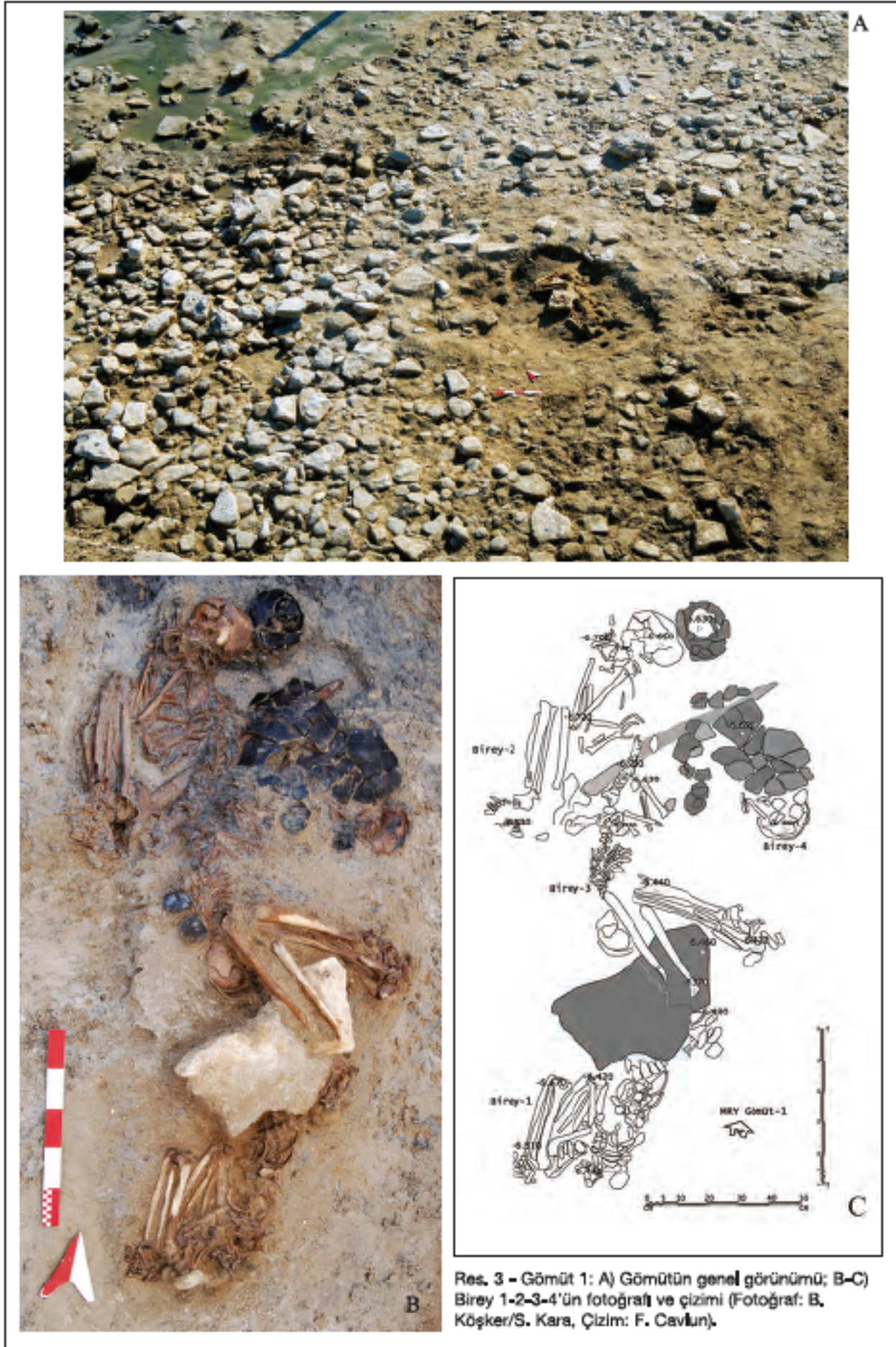

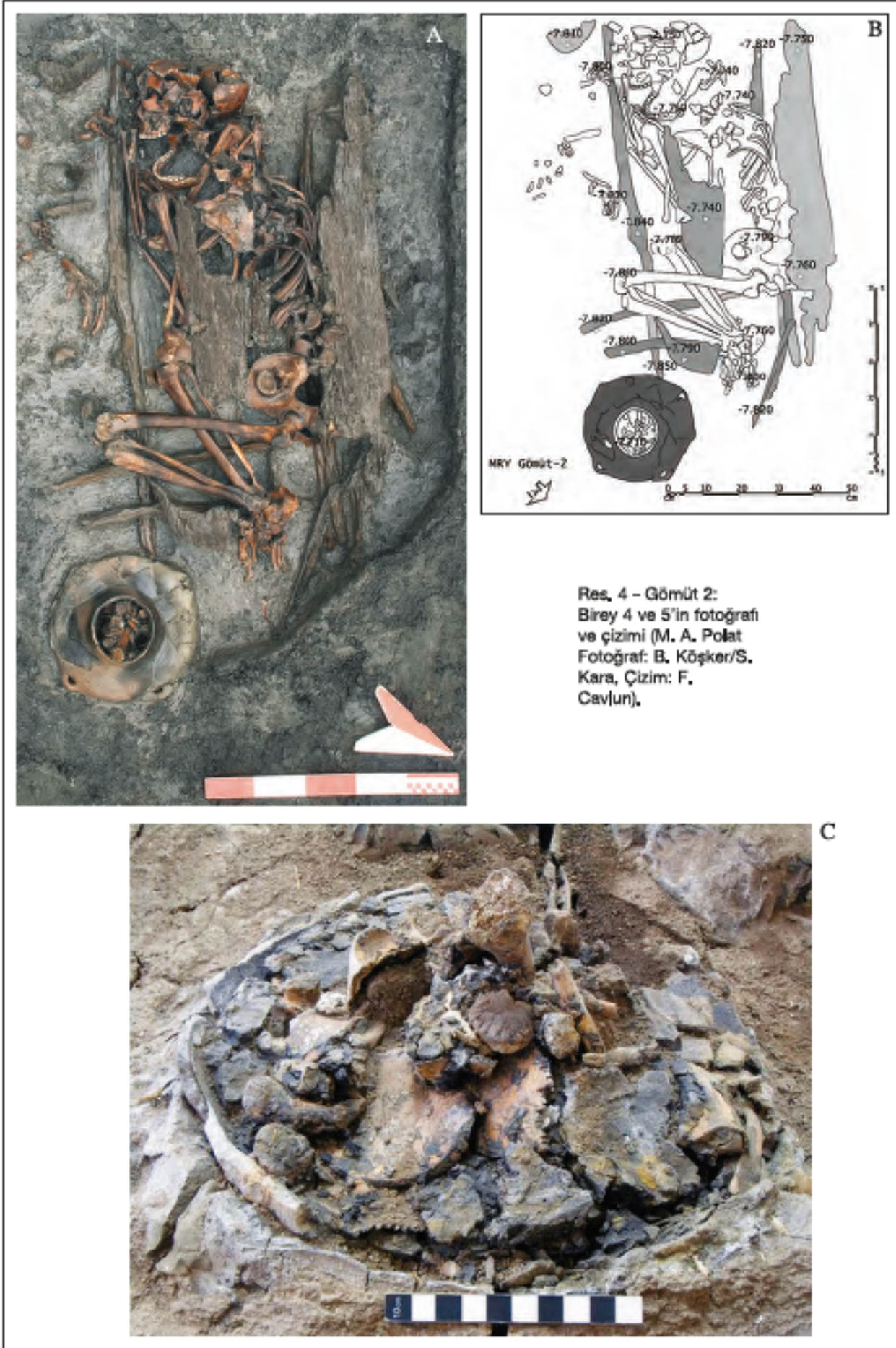
Res. 1 - Marmara Bölgesi Çanak Çömlekli Neolitik Çağ Yerleşimleri (Harita: S. Gündüzel).

Res. 2 - Gömüt ve kremasyonların kazı alanındaki dağılımı (Çizim: Mimar B. Aydın, F. Cavlun).

YENİKAPI NEOLİTİK ÇAĞ GÖMÜTLERİ

YENİKAPI NEOLİTİK ÇAĞ GÖMÜTLERİ

